

TOKAJI ÍRÓTÁBOR – 2004

A MAGYAR IRODALOM EURÓPÁBAN

MAGYAR IRODALOM KÜLFÖLDÖN

Károlyi Dórával, a Magyar Könyv Alapítvány Fordítástámogatási Alapjának vezetőjével a magyar irodalom idegen nyelvre való fordításáról és külföldi promóciójáról Thullner Zsuzsanna beszélget

– *A Fordítástámogatási Alap egyetlen munkatársa, minden ügyének intézője vagy. Hogyan működik ez a szervezet?*

– A Művelődési és Oktatási Minisztérium 1992-ben hozta létre a minőségi könyvkiadást támogató Magyar Könyv Alapítványt, majd ezen belül alakult meg 1997 tavaszán a Fordítástámogatási Alap, melynek feladata a magyar irodalom külföldi promóciója. Valóban egyszemélyes intézményről van szó, a pénzügyeket az alapítvány intézi, a döntéseket a kuratórium hozza, minden mást én magam intézek. Külföldi kiadók számára hirdetünk pályázatokat, ezeket kiírom, összegyűjtöm a beérkezett anyagokat, előterjesztéseket készítek a kuratórium számára, megírom a leveleket, a szerződéseket, nyomon követem a támogatott könyvek sorsát. Elsősorban irodalmi művek fordítását támogatjuk, de elősegítettük néhány történelmi, kultúrtörténeti könyv külföldi megjelenését is. A támogatási összeget akkor fizetjük ki, ha már készen van a könyv és kaptunk belőle példányt.

– *1997 előtt hogyan támogatta az állam a magyar irodalom fordítását?*

– Az Artisjus Szerzői Jogvédő Hivatalon belül 1995-ig létezett egy könyvügynökség, ahol én is dolgoztam, ott épültek ki a kapcsolataim, amelyek segítségével később elindulhatott az alap munkája. Akkoriban azonban nem adtak anyagi támogatást a fordításokhoz. 1989 előtt minden magyar írónak kötelezően a jogvédő hivatalon ke-

resztül kellett szerződést kötnie külföldi kiadókkal, 1989 után pedig már csak akkor, ha az író és az ügynökség megállapodtak egymással.

– *Milyen anyagi keret áll rendelkezésre a fordítások támogatására?*

– Az első évben, amikor még csak egy pályázati forduló volt, az alap 10 millió forintot kapott a támogatásokra. A második évtől kezdve két pályázati fordulót hirdetünk minden évben, márciusi és októberi határidővel, ennek megfelelően a felhasználható összeg az első évi keret kétszerese. 1999-ben, amikor Magyarország a Frankfurti Könyvvásár díszvendége volt, 30 millió forinttal gazdálkodhatunk, azóta azonban minden évben újra 20 millióval.

Készítettem egy tervezetet a minisztérium számára arról, hogyan lehetne még jobban támogatni a műfordítást, azon kívül, hogy megemelnék a támogatásokra kiosztható pénzkertet. Javasoltam egy fordítói ösztöndíj megteremtését, amelynek keretében a fordító készítené bemutató anyagot és próbafordítást egy általa fontosnak tartott, később lefordítandó könyvről. Ezt mi kifizetnénk akkor is, ha még nincs kiadója. Például a hollandiai magyar évad kapcsán sikerült felkérni 10 holland fordítót, hogy egy-egy számukra kedves könyvről készítsenek lektori jelentést és 20 oldal próbafordítást. Készült ebből egy kis könyvecske, amely az internetre is felkerül, és amelyből a holland kiadók tájékozódhatnak.

– *Itt van előttem egy szép, igényes kiadvány, amely 10 magyar irodalmi művet ismertet angol nyelven. Milyen rendszerességgel, milyen típusú információkat juttat el az alap a kiadókhöz?*

– 1999 óta adjuk ki ezeket a füzeteket, évente kétszer 8-12 új magyar művet ismertetünk a kuratórium döntése alapján. Az előző fél év frissen megjelent könyveit ajánljuk, amelyekre szeretnénk felhívni a külföldiek figyelmét. Régebben rendszeresen kapták a kiadványt a címlistánkon szereplő kiadók, sajnos erre ma már nincs anyagi fedezet. Vagy a könyvvásárokon terjesztem, vagy berakom más küldemények mellé a borítékokba. Nagy szükség van nyomtatott ismertetőkre, amit az emberek a kezükbe vehetnek, és fontos lenne, hogy a kiadók – vagy legalább a külföldi magyar kultúrközpontok – megkapják az ismertetett könyveket is.

A levelezés azonban már nagyrészt elektronikus úton zajlik, ezért gondoltam arra, hogy célszerűbb lenne egy internetes adattárat létesíteni. A Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Repográfiai Egyesületétől pénzt is nyertem a honlap kialakítására. Ebben a készülő adatbázisban magyar és angol nyelven lehet majd olvasni a

magyar szerzőkről (rövid életrajz, magyarul megjelent művek felsorolása, két-három könyv rövid ismertetése). Nem minden fordító tud jól angolul, fontos tehát, hogy magyarul is megjelenjenek az információk. A szerzői ismertetések eddig a Magyar Könyv Alapítvány honlapján (www.konyvalapitvany.hu) voltak olvashatók, az új adatbázis pedig a www.hunlit.hu címen érhető majd el. Keresni is lehet a rendszerben, műcímre, szerzőre, akár korosztály szerint is. Ez jó kiegészítője lesz a most indult, friss irodalmi híreket közlő www.hlo.hu-nak, a litera angol változatának.

– *Milyen szempontok alapján választjátok ki a bemutatandó szerzőket?*

– Idén nyáron 50 magyar szerzőt tudunk bemutatni a Hunliten, az októberi Frankfurteri Könyvvásárig pedig 150-re szeretnénk növelni az ismertetett szerzők számát. Az első 50 szerző kiválasztása eléggé esetleges, részben azon múlt, van-e már róla megjelentethető anyag, részben pedig a készítők preferenciáin. Ha sikerül újabb támogatást szerezni, tovább növeljük az ismertetett szerzők és művek számát. Egy kb. 150 szerzőt tartalmazó adatbázis nagyjából felöleli a mai első- és másodvonalas írók körét. Néhány klasszikus is szerepel majd benne, Petőfi, Madách, Jókai stb., illetve sok író a 20. századból.

Statistikánk szerint a legtöbbször fordítási támogatást kapott magyar írók sorrendben: Márai Sándor, Kertész Imre, Esterházy Péter, Nádas Péter, Hamvas Béla, Kosztolányi Dezső, Bodor Ádám, Szabó Magda, Örkény István.

– *Nyomon lehet követni a kiadványok hatását?*

– Közvetlenül nem tudom lemérni, hogy melyik kiadó döntött a kiadvány alapján, de biztos vagyok benne, hogy az ajánlófüzet is szerepet játszik a választásban. A kiadók több helyről szeretnek információt szerezni, megkérdeznak más kiadókat, szakértőket, szerkesztőket, fordítókat.

– *Mostanában gyakran lehet hallani a magyar irodalom külföldi sikeréről. Hogyan értékeled ezt a növekvő népszerűséget, milyen szerepe van ebben az általad végzett promóciónak?*

– Szívből remélem, hogy a Fordítástámogatási Alap munkája is hozzájárult a sikerekhez, ugyanakkor biztos vagyok benne, hogy az egyre növekvő népszerűség legfőbb kulcsa egyrészt Kertész Imre Nobel-díja, másrészt Márai sikere, Nádas Péter, Esterházy Péter Németországból kiinduló és más országokban is terjedő hírneve. Mostan-

ság Szerb Antal *Utas és holdvilág* című regénye örvend nagy népszerűségnek Németországban.

– *A pályázataton és az ismertető kiadványokon kívül milyen más tevékenységeket vállalt fel az alapítvány?*

– Az alapítvány nemcsak kiírja, befogadja és elbírálja a pályázatokat, hanem – és egyre inkább – információs központként is működik. Sok kérdés érkezik hozzánk magyar írók műveinek jogtulajdonosairól, az írók elérhetőségéről. Nagyon fontos, hogy olvasópéldányokat tudunk küldeni a fordítóknak, hiszen míg külföldön általában a kiadónál vannak a jogok, a kiadó propagálja a könyvet, küldi ki az olvasópéldányokat, Magyarországon ez csekély kivételtől eltekintve nem így működik. A Magvető és a Jelenkor Kiadó már képviseli néhány szerző jogait, de a legtöbb könyvkiadó még nem. Vannak kötetek, mint például a Petőfi Irodalmi Múzeum által kiadott *Párbuzamos beszélgetések*, amelyek fontosak lehetnek a fordítók számára, ha éppen a kötetben szereplő szerzőt fordítanak. A múzeumtól nyilvánvalóan nem lehet elvárni, hogy kapcsolatot tartson a műfordítókkal, így ezt a kötetet is én küldöm el az érdeklődőknek. Sokkal több pénzre lenne szükség, hogy a frissen megjelent könyveket népszerűsíteni tudjuk. Nagy figyelmet kellene szentelni a fordítók könyvvél, információkkal való ellátására, hiszen ők az irodalom megismertetésének kulcsemberei, a kiadók elsősorban az ő véleményükre, javaslataikra építenek. Sajnos még a külföldi magyar kulturális intézetek sem kapják rendszeresen az újonnan megjelent magyar irodalmi alkotásokat. Van továbbá egy adatbázisunk az idegen nyelvre lefordított magyar irodalmi művekről: translations.bookfinder.hu. Ez sem teljes, nincs központi nyilvántartás, azok a művek kerülnek bele, amelyről tudomást szerzek. Az OSZK-nak megjelent egy olyan kiadványa, amely az 1945 és 1968 között lefordított művek adatait tartalmazza – ez szintén része az adatbázisnak.

– *A szerzői jogok rendszerének tisztázatlansága eredményezheti, hogy jogdíj kifizetése nélkül is megjelennek fordítások?*

– Szerencsére ma ez már egyáltalán nem jellemző, Nyugaton különösen ügyelnek a jogtisztaságra, Keleten is egyre inkább, bár ott jellemzően keveset tudnak fizetni, és keresik a kiskapukat. Nem a szerzői jogok tisztelgetésével van gond, hanem azzal, hogy a kiadó nem mindig tudja vagy akarja képviselni a szerzőt külföldön. Gyakran a szerző maga intézi az ügyeit vagy megbíz egy ügynököt. Nádas Péter, Esterházy Péter, Konrad György jogai külföldi ügynökségek-

nél és kiadóknál vannak. Szegényebb országok, kisebb kiadók számára gondot jelenthet a drágább jogok megszerzése, ezért is fontos, hogy legalább a fordítás költségeire tudjunk támogatást adni. Tervezzük, hogy bizonyos esetekben a jogdíj költségeinek fedezésére is nyújtunk majd segítséget. Egyelőre még a fordítást sem tudjuk megfelelő mértékben támogatni. Noha a kiírás szerint 60% a minimum, a legutóbbi fordulóban a kuratórium, ha támogatott egy kiadványt, csak a megadott fordítási költségek 50%-ára tudott támogatást nyújtani. Az olyan magas fordítási költséggel járó kötetek, mint például a *Harmonia Caelestis*, csak jelképes támogatást kapnak.

– Szerb Antal egyre több művét fordítják le Németországban. Mennyire mérhető a motiváció, miért éppen az az író lesz népszerű valamely korban, valamely országban? Mennyire lehet mögötte tudatos megfontolás?

– A szándék sok író esetében megvan, hiszen mi azt szeretnénk, hogy minél több magyar író legyen olyan sikeres, mint most például Szerb Antal. Nehéz megmondani az okokat, Márai esetében is csak találgatások vannak, miért éppen az ő művei lettek népszerűek. *A gyertyák csonkig égnek* a negyvenes években megjelent németül, a kilencvenes évek elején franciául, és egyik alkalommal sem keltett feltűnést. 1998-ban jelent meg olaszul – és ez a kiadás lett az azóta is tartó nemzetközi siker kiindulópontja. Valami oknál fogva az akkori olasz irodalmi közeg nagyon kedvezett Márai befogadásának, az olasz siker pedig maga után vonta a többi országbeli népszerűséget. Szerb Antal *Utazás holdvilágát* a német kiadó szerkesztője nagyon jó angol fordításban olvasta, amikor a barátnője Londonban a kezébe adta. Megszerette, megkereste a jogtulajdonost, keresett egy jó fordítót, Christina Viraghot, aki egyébként a legtöbb, németül sikeres magyar művet fordította. Németországban nagyon jól szervezik a könyvek bevezetését a piacra, a kritikusok már a megjelenés előtt megkapják az olvasópéldányt, a kiadók sokat tesznek azért, hogy a könyv kelendő legyen. Német nyelvterületen mindig volt érdeklődés a magyar irodalom iránt, sokszor a magyar világsikerek onnan indultak útjukra. Hollandiában is sok magyar irodalmi mű jelenik meg, Papp Károly *Azarel* című műve például előbb jelent meg Hollandiában, mint Németországban.

– Vannak olyan országok, nyelvterületek, amelyeket előnyben részesítenek?

– Mivel pályázatokról van szó, arról tudunk dönteni, amire pályáznak. Előfordul például, hogy sok német fordítástámogatási pá-

lyázat érkezik, de például 2001–2002-ben Németországból nem érkezett egy sem. Most sok bolgár, holland, spanyol pályázat van. Több esetben a fordítón múlik a promóció, Spanyolországban például Xantus Judit – aki tavaly sajnos elhunyt – nagyon sok energiát fektetett a népszerűsítésbe. Fontos, hogy legyen egy ember, aki szívvel-lélekkel tesz az ügyért, buzdítja a kiadókat, jó könyveket ajánl. Eddig 32 nyelvre való fordításhoz nyújtottunk segítséget, összesen 36 országban. A legtöbb könyv fordítását német, bolgár, orosz, szlovák, lengyel, francia és spanyol nyelvre támogattuk.

Idén Berlinben megalakult a HuBook nevű kis információs központ, amelyet Fehéri György és Nagy Emília működtetnek. Tartják a kapcsolatot a német kiadókkal, szerkesztőkkel, bármilyen kérdéssel lehet fordulni hozzájuk, komoly könyvtár áll a rendelkezésükre. Nagyon jó lenne, ha minden európai országban működhetne ilyen.

– Fontos, hogy könyvfesztiválok, nemzetközi eseményeken képviselhesd a magyar irodalmat. Van erre lehetőség?

– Frankfurtban minden évben ott vagyok, sok kiadóval csak ott találkozom. A Fordítástámogatási Alap nem ügynökség, a feladatom ennek megfelelően nem az ajánlás, hanem a tájékoztatás. Ha kérdeznek valamiről, természetesen válaszolok, átadom az ismertetőinket, elmondom, hol milyen könyv volt sikeres. Tavaly egy holland kiadó például Tamási Áronról érdeklődött. Más könyves rendezvényeken esetlegesen veszek részt. Voltam Prágában, mert a Visegrádi Alap fedezte a visegrádi négyek utazását, voltam Varsóban, Madridban, ahol a csatlakozó országok tavaly díszvendégként vettek részt. Ősszel Zágrábban is Magyarország volt a díszvendég. Jó lenne legalább a visegrádi országokkal megszervezni egy kölcsönös együttműködést, amelyek keretében standot biztosítanak egymásnak, vendégül látnak egymást.

Minden évben elmegyek a JAK fordítótáborába, viszek prospektusokat. Elmegyek a Rácz Péter által vezetett füredi Magyar Fordítóházba is, ahol olyan külföldi fordítók dolgoznak, akiknek szerződésük van egy-egy munkára. 120 000 forint a havi ösztöndíjuk, melyet 1–4 hónapon keresztül folyósítanak számukra. Rendszeresen meghívunk néhány neves fordítót, akik szemináriumot tartanak a fiataloknak – tavaly spanyol, francia és horvát vendégek voltak. Meghívunk kiadókat, idén Spanyolországból Kosztolányi kiadója volt jelen. Meghívunk írókat is, most például Bodor Ádámot. Nagyon fontos, hogy a fordítók beleláthassanak a magyar irodalmi életbe. Sok-

szor érkezik olyan kérés is a külföldi kiadók részéről, hogy az írók látogassanak el hozzájuk a könyvük megjelenése kapcsán, beszéljenek ők maguk a könyvükről. A kiadó biztosítaná az ellátását, csak az úti-költséget kellene fizetnünk – de sajnos erre sincs keret. Pedig manapság kiemelkedően fontos a marketing, a már megjelent kötetek népszerűsítése is.